

«FLAUTES D'AIGUA», POEMA D'ISA TRÒLEC

Lluís Alpera

ÈXIT EDITORIAL QUE VA OBTENIR JOAN B. Mengual, amb el pseudònim d'Isa Tròlec, amb les seues dues primeres novel·les, *Ramona Rosbif* (1976) i *Mari Catúfols* (1978), va situar aquest escriptor com un autèntic *best-seller* en aquells anys de la transició espanyola. La veritat és que el producte Isa Tròlec encaixava de ple dins un clar projecte d'expansió comercial d'una editorial va-

lenciana, la finalitat de la qual era, alhora que conformar uns interessos nacionalistes, sobretot la consolidació econòmica d'una empresa dins un clar plantejament de mercat. Fou, en definitiva, un producte apte per a ser digerit en gran escala, per a poder arribar a tenir un ampli reconeixement social i incidir com un producte de consum en capes on generalment la literatura no arriba.

Altres casos semblants, com ara *No emprenyeu el comissari* de Ferran Torrent o el *Llibre de meravelles* de Vicent A. Estellés quallaven plenament com a *booms* literaris al llarg de tot el domini català, car ben fàcilment arribaven al gran públic lector. De tota manera, altres productes narratius segurament més elaborats, com ara *Matèria de Bretanya* de Carmelina Sánchez Cutillas o *Els cucs de seda* de Francesc Mira, esdevenien així mateix *best-sellers* i, per tant, «eren obres capaces de cercar a fer cristal·litzar un públic més enllà de l'estricta públic d'adictes» com deia Joan Oleza l'any 1981 («La situació actual de la narrativa: entre l'autofàgia i la passió de contar», *Trellat* núm. 4).

1. L'obra narrativa d'Isa Tròlec

La crítica va assenyalar al seu moment (Vegeu en Lluís Alpera: «La narrativa d'Isa Tròlec: Un cas interessant per a una revisió en la seua bibliografia crítica», dins *Talaia de Migjorn*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1995, pàgs. 139-150), l'originalitat de la narrativa del nostre autor consistent en una tècnica avantguardista i en el caràcter de la novel·la descordada com una mena d'esperpento satíric damunt una societat rural en temps de la dictadura franquista. Així mateix, la innovació estilística, la senzillesa i l'expressivitat del llenguatge, així com el ritme trepidant, colorista i barroc que acostuma a imprimir en les seues obres fan d'Isa Tròlec una de les aportacions més innovadores de la narrativa dels anys setanta.

L'obra literària de l'autor de la Marina Alta es compon de cinc novel·les en català: *Ramona Rosbif* (1976), *Mari Catúfols* (1978), *Bel i Babel* (1980), *7 per 7=49* (1984) i *Ploure a la mar* (1995) i una en castellà, *Cabo de Palos* (1979). Així mateix, va publicar un conte, *Qui té una dobleta d'or?* l'any 1978 i, a més, havia guanyat diversos premis de narrativa, sense arribar a veure la llum en algun cas l'obra guanyadora.

2. «Flautes d'aigua»: una curiosa aportació lírica

Com que gairebé l'única activitat literària d'Isa Tròlec fou la narrativa, sorprén un tant la publicació d'un llarg poema que va fer l'autor dins la prestigiosa revista dirigida per J. Fuster, *L'Espill* (núm. 6-7, 1980 pàgs. 143-154), amb el títol «Flautes d'aigua», datat dins «el solstici d'hivern de 1979». Es tracta, doncs, d'un llarg poema d'unes nou pàgines on combina de vegades els versos amb la prosa. En conjunt, potser hauriem de considerar «Flautes d'aigua» més aviat com una narració lírica que com un poema pròpiament dit, pel to linial i narratiu que supera amb escriu els recursos expressius habituals de la lírica: imatges, metàfores, alé poètic... A més, el tarannà creador de Tròlec per a la narrativa i el peculiar discurs autobiogràfic –vertader o simulat– situa el poema més prop d'una confessió descriptiu/narrativa que no pas lírica.

Isa Tròlec ens sorprén, tanmateix, amb unes colpidores imatges líriques: «Amb flautes d'aigua / encendrem els vells papirs de la nostàlgia» (pàg. 146); «Els seus llavis eren ramells de mentes salvatges» (pàg. 146); «Amb llengua eixuta de mots / va rebre la vida en llit de roses» (pàg. 145).

Si en el conjunt narratiu de la seua obra podem afirmar que la preocupació temàtica de les novel·les es vehicula de forma diversa, des de

la marginació i la caricatura de la dona en *Ramona Rosbifi Mari Catúfols* i de l'homosexual en *Bel i Babel* fins al discurs de l'alliberament individual i col·lectiu de *7 x 7=49*, en el present poema veiem un discurs, com hem dit, més linial, entre l'autobiografia –fictícia o real– i el neguiteig per una poètica que satisfaga les ambicions artístiques de l'autor.

Discurs, per tant, ben ambiciós que desenvoluparà un ampli ventall de registres culturals i de sensibilitats païdes amb el coneixement i l'admiració per llibres, quadres, instruments de música, elements decoratius, estètiques enyorades, arts de tota mena... Potser aquest fóra el punt d'inflexió més interessant en aquesta creació insòlita d'Isa Tròlec: l'art de torsimany que hi demostra en convertir una confessió autobiogràfica, de tall linial i narrativo/discursiva, en una altra dimensió més pròxima a la lírica on el besllum de certes imatges i la sensibilitat amb què les expressa transforma «Flautes d'aigua» en un veritable poema, amb els suficients recursos expressius que suporten aquest gènere.

Com hom ha dit a propòsit de la seua narrativa, el narrador disposa d'absoluta llibertat per a *jugar* amb les seues criatures de ficció, dotat com està de totes les prerrogatives. Segurament, amb una òptica semblant, Isa Tròlec *juga* amb l'heroi del poema –potser el mateix Mengual– i el «dota» de les condicions idònies per a l'Art: «Des d'infant va tirar camí vers un sol lloc. / Andarejava pels solcs que sempre el duïen a l'Art» (pàg. 146).

Curiosament, la música, la mitologia clàssica, la fauna salvatge, els encants de la natura, el coneixement dels mons barroc i gòtic, l'èxtasi davant la primera ejaculació... tot ho va recórrer el jove Joan sense satisfer-lo. Fins que va cloure's dins ell mateix i «va treballar com a poeta». L'ambició per la poesia, la competitivitat i alguna que altra crisi conduiran per fi el protagonista a obtenir el desitjat triomf poètic i, així, serà «unànimement acceptat per totes les capelles, crítiques i críptiques del moment». Mengual confirma aquí allò que era pràctica habitual en les seues declaracions públiques: el temor i el menyspreu alhora envers la crítica literària de la seua obra narrativa: «No hi ha una anàlisi amb rigor; quan aquesta es dona queda als convents, a les aules universitàries. Els crítics literaris potser tinguen bons treballs soterrats per raons d'espai i temps. Allò que es publica no són més que precipitades notes de precipitades lectures» (entrevista feta per Miquel López Crespí al diari *Última hora* de la Ciutat de Mallorca, 1985).

Després de l'ambició de l'art, «quedava l'Art d'Estimar» tant per dones enamorades del jove poeta com per «homes que s'ho callaven» però que el desitjaven. I és clar, ell es va deixar d'estimar:

Els pèls del pit, fils de safrà;
l'alé sincopat, vent de bonança;
un bes, concert de flautes;
les popes, bancs de coral vermell;
i els mugrons, *percebes* ensalnitrats amb gust de mar
(pàg. 151).

Un dels temes més estimats per Isa Tròlec, l'homosexualitat, incideix de ple a continuació en el poema, possiblement coincidint amb la redacció de *Bel i Babel*, novel·la construïda sobre la base de formularis entorn de l'homosexualitat. Sense massa pèls en la llengua, Mengual ens parla de les anques que el remeten a Miquel Àngel fins afirmar que els aparcaments soterranis i les boques del metropità «eren catacumbes romanes reblertes de cristians perseguits».

El poeta es qüestionarà per fi la pròpia poètica des del desdoblament del jo en poeta jove i poeta vell. Des d'aquesta dualitat, el poeta es qüestiona el sonet, la mètrica en general, la significació de l'Art, el plaer estètic, els principis formals, el significat de les paraules, la destrucció del mot:

Poeta
Po, riu, sense r
parla i escriptura
Poe, presente d'indicatiu verb pouar, verb poar,
formes vives, formes mortes,
primera persona del singular.
Poe, escriptor
Poet, nom anglés, diminutiu de pou,
cavitat molt profunda feta per excavació en la terra.
Silenci categòric (pàgs. 152-3).

Aquest discurs literari, mordaçment trencador, ens recorda els aforismes de *Juan de Mairena* d'Antonio Machado, sense el contingut estètic i moral a què generalment el poeta castellà hi apuntava. En Isa Tròlec el jo intel·lectual i la caricatura, sovint irònica i algun cop càustica, són els qui hi marquen la pauta. Ara bé, contràriament als protagonistes de les seues novel·les –la dona en *Ramona Rosbif* i *Mari Catúfols*, l'homosexual en *Bel i Babel*, l'inconformista en *Cabo de Palos* i tot un model social en *7 x 7=49*, l'heroi de «Flautes d'aigua», Joan –Mengual o no– trenca clarament el paradigma heroic i després de treballar per a triomfar, aconsegueix per fi l'alliberament individual: «Amb flautes d'aigua / encendrem els vells papirs de la nostàlgia: / no ens detindrà el desànim en la lluita! (pàg. 154). Afirmació d'identitat –signarà diverses vegades Joan– i alliberament que contrasten significativament amb altres dos

poemes breus que trobem dins la novel·la *Bel i Babel*: «Tristesa (a Cristià)» i «Amistat (a Bernat)» i fins i tot amb les cites amb què encapçala «Flautes d'aigua»: «...Allone, with-oute companye» de Chaceur i «blindfold and alone» de Kipling.

3. Vers una interpretació estructural del poema

Isa Tròlec sembla marcar perfectament les diverses etapes per les quals travessarà la vida i les vicissituds del seu heroi. Aquesta separació vindrà subratllada bé per canvis de metàfora simbòlics ben significatius, bé per canvis de ritme que senyalen clarament la superació de la fase anterior.

En primer lloc, tenim una primera fase que abrasaria des del primer vers: «Va nèixer sense crits, plors ni gemecs» fins als versos de la pàg. 147: «Als deu anys, el món barroc que l'havia bolcat / va canviar per pedres gòtiques: va eixamplar el silenci / sols esquinçat per la flauta -adés d'aigua, ara d'argent».

Aquesta primera fase plena d'elements líquids –plors, gemecs, margens dels rius, pedres humides, peixos, suor, sucs perfumats, pluja, tel d'aigua, etc.– podriem caracteritzar-la d'una protecció «amniòtica» que envolta al protagonista. Posteriorment, en arribar als deu anys, entra en l'època de la pubertat subratllada per una metàfora impecable: el canvi de metàfora de la flauta d'aigua per la d'argent.

Una segona etapa, doncs, de pubertat marcada per un nou color, l'argent, l'experiència de la primera ejaculació i el nou color del semen «brillant i argèntic» i, finalment com diu el mateix poeta, per uns «materials metàl·lics». Etapa que el durà a una tercera: «Com un embrió dins l'úter es va cloure en ell mateix / i, definitivament, va treballar com a poeta» (pàg. 148). O siga, al retrobament i a una decidida vocació poètica, raó per la qual: «Gastava hores i hores, dies i anys / cercant i combinant mots» (pàg. 148).

Aquest primer esforç individual el dugué primer a tenir una primera experiència acústica en comptar vocals, consonants, síl·labes i fer rimar mots monosil·làbics o bisíl·labs per tal d'obtenir resultats brillants que no aconseguia. Posteriorment, va haver de contrastar-ho amb la tribu, mitjançant la seua participació poètica en tertúlies, cosa que en principi esdevindrà un fet positiu per al nostre heroi.

El pas de la tercera a una quarta etapa vindrà marcat quan s'adona que el moment de la creació li surt de la comunicació de la mateixa manera que la masturbació: «Amb mà tremolosa –desassossec– per primera vegada en la seua vida va escriure

*Inflant els ulls brillants
es palpen el llarg membre erecte
amb matussera llepolia
i premen fort les dents després
les mans dedins dels pantalons* (pàg. 149)

Incomunicació de la seua creació literària confirmada amb una decisió irrefutable: «Mai no va recitar el poema al grup dels sis» (pàg. 150). Dins aquesta fase d'incomunicació, el poeta potser aguditza la incorporació dels elements urbans com a font d'inspiració literària, cosa semblant al que havia fet un Vicent A. Estellés dins la seua poesia realista dels anys cinquanta. Altres temes a destacar com a acompanyants del viatge literari seràn: l'insomni, la nit, l'estrela, i, sobretot, la bellesa:

Sols la bellesa cabia en el seu món,
La Bella Helena,
la Bella Galatea,
la Bella Molinera,
la jove Bella de Perth,
la Bella dorment.
Totes, a la fi, sense música (pàg. 150).

Una cinquena etapa la constitueix l'anhelat:

triomf poètic,
envejat insanament pel grup dels sis,
unànimement acceptat per totes les capelles
críiques i críiques del moment... (pàg. 151).

Curiosament, Isa Tròlec no es deté gens dins aquesta fase del triomf, car «Superat l'Art Poètic, quedava l'Art d'Estimar» (pàg. 151). Així, doncs, amb l'amor inicia una nova fase, la sisena, on sembla que ell mateix és el centre de la passió amorosa de tothom: les dones i també els homes tot i que «s'ho callaven». Sembla, així mateix, que el poeta es lliura a un amor passiu i que «Com qualsevol obra d'art exposada al públic es deixava estimar» (pàg. 151). Tot al bell mig de: «Orgasmes al compàs d'aries de Verdi, de Pau i Virgínia./Bregues, baralles, lluites de carn: / jocs de Pel·leas i Melisanda» (pàg. 151).

Tot just la forta experiència aconseguida dins l'Art amatori el va empènyer a escriure «un nou llibre de poemes», amb la qual cosa entrem en una nova fase, la setena, que podríem titlar de «la nova poesia», car segons el mateix Isa abandona els esquemes previs i es llança a «trencar

no sols les estructures poètiques tradicionals» sinó també «la gramàtica a l'ús». Així, tot i partint d'un ben declarat narcisisme («El poeta jove s'estimava a ell mateix») i de la contradicció entre els interessos del poeta vell i el jove poeta que portem al si, arriba per inventar «un plural nou i reeixit»: «Nosaltres me estimem» (pàg. 152). Amb tot, la conciliació entre tots dos poetes no arriba a ser factible, sinó ans al contrari s'hi desencadena (encara més) la lluita entre el poeta jove i el poeta vell, la qual cosa determina una nova fase, la vuitena, caracteritzada, com hem dit, tant per una lluita generacional: nou/vell, com per una altra de temporal on apareixen amb insistència termes com: el present, l'eternitat, el més enllà, d'una banda, i plantejaments de nou entorn a l'Art com ara la significació, l'expressió emocional, el plaer estètic, els principis formals, les postures hedonistes, el moralisme, el cognitisme, la funció social del poeta, d'altra.

Finalment, la solució de tanta turbulència interior la trobarà mitjançant el descobriment d'un nou element: una carta, que esdevé, de fet, la seua darrera fase. Així descobreix un nou gènere creatiu: l'epistolari, un «art menor» com ell mateix diu, «gairebé indigne, producte d'un instant fugaç, d'un sentiment esvarós». Així, la necessitat imperativa de comunicació que havia anat augmentant al llarg del poema arriba mitjançant aquesta nova provatura a extrems realment patètics, de veritables SOS, tot i que no trobarà cap comunicant, car la lletra, paradoxalment, no du signatura ni cap adreça: «Ajuda'm perquè el meu esforç poètic / no es congele» (pàg. 153). Paradoxa que caldria elevar-la a categoria, atès que el mateix poeta canvia la poesia per la narrativa, tant en el canvi del gènere epistolar pel poema com per la trajectòria literària del mateix Isa Tròlec que mai no va reiniciar la lírica després d'aquesta interessant provatura i del seu final encoratjador: «Amb flautes d'aigua / encendrem els vells papirs de la nostàlgia: / no ens detindrà el desànim en la lluita» (pàg. 154). Tot i que el terme lluita és polivalent, aquí caldria aplicar-lo tant a la lluita literària de Mengual –principalment la narrativa– com, en aquest cas, la poètica.

Per acabar, caldria dir alguna cosa sobre els elements líquids que apareixen dins «Flautes d'aigua». Com tothom sap, els elements líquids tenen un gran pes en la tradició d'algunes literatures, sobretot les orientals. Pensem ara, per exemple, en la poesia andalusí i, concretament, en la del valencianoàrab Ibn Jafayà d'Alzira, poble no massa allunyat de l'originari de Joan Mengual. Doncs bé, en el present poema, ja des del mateix títol «Flautes d'aigua», és realment sorprenent la quantitat de mots que tenen un component líquid, o que el poden rebre, que apareixen dins el llarg

poema. Heus-ne ací una relació dels que hem trobat:

plors.- gemecs.- llengua.- solcs.- riu.- pedres humides.- marges dels rius.- peixos.- mar.- onades.- llepar.- flautes d'aigua.- llavis.- suor.- sucs de bergamota.- pluja.- tel d'aigua.- semen.- úter.- reg.- mel.- fel.- gel.- oli.- boirosses lletoses.- parpelles.- urinaris.- ulls brillants.- gerani.- grisos volcànics.- broll d'aigua.- llàgrima.- no va banyar les seues galtes.- sanglots.- bancs de coral.- *percebes*.- orgasmes.- pouar, poar.- pou.- corrents.- congele.

Com ja hem subratllat, sobretot dins una primera fase d'elements líquids, podríem caracteritzar-la d'una protecció «amniòtica» que envolta al protagonista i que sembla que el condicionarà durant tota la seua trajectòria vital i literària, el que podria desvetllar-nos, amb una anàlisi en profunditat, alguns aspectes encara foscos d'Isa Tròlec.